

Dijital Tarih ve Dijital Tarihçiliğin Tarihyazımına Etkisi Üzerine

Fatma Acun*

orcid/0000-0002-8405-9784

Öz: Bilgi Çağı'nın henüz başlangıcında olduğumuz, yaşamakta olduğumuz bu dönemde, mevcut bilgi, toplum ve kültürün geniş çapta değişime uğramasıyla karşı karşıya bulunuyoruz. Bu değişim, tarihin toplum hayatında daha geniş çaplı ve yaratıcı rol oynayabilme potansiyeline sahip olduğu bir döneme de işaret etmektedir. Dijital Çağ diye de adlandırdığımız Bilgi Çağı'nda, tarihin toplumu değiştirici rolünü iyi oynaması ancak, tarih araştırmalarında dijital yöntemlerden faydalanılması, ürünlerinin de dijital ortamlarda sunulması ile mümkün olabilecektir. Bu makale, konuya dikkat çekmek üzere kaleme alınmıştır. Bu kapsamda, Bilgi Çağı'nın altyapısını oluşturan faktörlere ve gelişimine özetle değinmenin ardından, dijitalin ve dijital tarihin kapsamlı bir tanımı yapılarak, dijital veri türleri ve dijital tarih çalışmalarının niteliği üzerinde durulacaktır. Dijital tarih araştırmalarının avantajlarının ve dezavantajlarının tarih, tarihçi ve tarih yazıcılığı bakımından detaylı biçimde tartışılmasının ardından, geleceğe yönelik kapsamlı bir değerlendirme yapılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Tarih Yazıcılığı, Aile Tarihi, Annales Ekolü, Yerel Tarih, Sözlü Tarih

Digital History and its Affect on History Writing

Abstract: At the beginning of the Information Age in which we are living and our society, our culture and the knowledge of the humanity accumulated so far, has been under tremendous challenge of change. This change also marks a period that history potentially may have significant and creative role to play in the public life. In the digital age, also called as Information Age, if history is to play a role in changing the society, this can only be possible by using digital technics in historical researches and by presenting its end products by means of digital media. This article is written to draw attention to this issue.

*Prof. Dr. Fatma Acun, Hacettepe Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü. facun@hacettepe.edu.tr.

In this context, firstly the factors that created the infrastructure of the Information age and its development will be given briefly. Secondly, comprehensive definition of the digital and digital history will be elucidated, followed by the types of digital data and nature of digital history studies. Lastly, advantages and disadvantages of the digital history will be made in terms of historian and history writing. The article will be concluded by a comprehensive evaluation of the digitation of history and history writing with a special emphasis on progress in future.

Keywords: Methodology of history, history writing, digital history, digitisation, information age.

Extended Summary

At the beginning of the Information Age in which we are living and our society, our culture and the knowledge of the humanity accumulated so far, has been under tremendous challenge of change. This change also marks a period that history potentially may have significant and creative role to play in the public life. In the digital age, also called Information Age, if history is to play a role in changing the society, this can only be possible by using digital technics in historical researches and by presenting its end products by means of digital media. This article is written to draw attention to this issue. In this context, the factors that created the infrastructure of the Information age mostly developed in the United States of America, where digitalization is also well developed including digital history. Therefore, examples and ideas are drawn mostly from the States.

In the 1960's, historians began to consider how computers facilitated quantitative analysis. During the 1970's, a steady stream of scholarship emerged from these early experiments with historical datasets. At the 1980's historians experienced with the big data explored by means of a computer. We are now in the early stages of a new age of history so-called digital, that offers new possibilities as well as challenges. In the past fifteen years, we historians have seen a gradual but perceptible shift from the archives to books, to PDFs and JPGs, and to a vast sea of digitized texts. A growing number of archival materials and manuscripts can be viewed online, and multi-volume document collections are now digitized, indexed, and easily searchable. Historians increasingly find themselves utilizing digital databases as the idea of the searchable document and the virtual archive reorganize how libraries, research institutes and teams of scholars and even individual researchers present and share their sources. The question is now how to write the history when we have a wide range of techniques and technologies available to help us scrape, mine, curate, analyze, and visualize data? This paper tries to answer this question.

To start with, what is digitization? Digitation, in literal meaning, expresses or represented by the number 1 or 0. That is data transmitted or stored with digital technology is expressed as a string of 1's and 0's. The binary strings of 0's and 1's that make up the genetic code of data allow information to be fruitful and multiply, and allow people to create, manipulate, and share data in ways that appear to be revolutionary. Indeed, digitation is transforming the way we learn, the way we communicate, the way we think and as historians the way we write the history. The transformative power of the

new digital technology is enormous especially when we, historians, do not yet understand the full implications of its many applications. While we may not yet fully understand the ways in which this technology will and will not change our working habits, we can already discern some simple, yet profoundly important patterns in digital applications such as traditional library functions of collecting, preserving, and making information accessible. Although digitization is sometimes loosely referred as preservation, it is a type of reformatting and manipulating of all kind of material historical or not. Digital technology can also make available powerful research and teaching materials for historians who would not otherwise have access to them.

Despite its advantages, digitation of historical material has some drawbacks for access to data, as well as its preservation, representation and exploration. This is same for the history writing. Thus, digital history researches have the advantages of storage, accessibility, flexibility and production of history in manipulating, managing and presenting the historical material and historical researches. Similarly, disadvantages are quality and originality, durability, readability, passivity and inaccessibility. These advantages and disadvantages suggest a digital future worth to pursuing. Historians should not be over-optimistic nor the gloomy pessimist, rather be techno-realists. Doing digital history entails being aware of the technology's advantages and disadvantages, and how to maximize the former while minimizing the latter.

This article is intended to give initial information to those who start to gain information about the digital history. Its distinctive contribution is its focus on digital history and digital historian. The aim of it is to draw historian's attention to digitization and digital history, make historian aware of challenges and opportunities that might pose. Its practical goal is to make historians to think that it is a mistake to turn their digital projects to experts and confine themselves to purely to history. The end result of this article is that, in the face of rapidly growing digital technology and its facilities, historians should rethink their old methods and develop or adapt new methods that involve digital technology. Only than a historian can perform its job of history writing and survive in the Information Age that we are at its beginnings.

Giriş

Bilgi Çağı diye adlandırdığımız yaşamakta olduğumuz çağa, bilginin üretimi ve iletimindeki bir dizi değişimin neticesinde ulaşıldığını görüyoruz. Öyle ki, bu süreç yalnızca teknolojik icatlarla değil, daha geniş bir tarihî evrimleşme bağlamında gerçekleşmiştir.¹ Son üç yüz yıldır devam edegelen bu tarihi evrimleşme sürecinde esas unsur, toplumların bilgi ile değiştiğinin bilincine varılması ve bilgi üzerinden toplumu değiştirmeye yönelmedir. Dünyada bu bilince varan ve toplumlarını bilgiyle değiştirenlerin, ağırlıklı olarak Avrupa ve Kuzey Amerika ülkeleri olduğunu görüyoruz. Matbaanın icadı (1450) ile başlayan

¹ Bu tarihî evrimleşmenin tartışılması hakkında geniş bilgi için bkz. Richard Brown, *Early American Origins of the Information Age. A Nation Transformed by Information*, (eds.) Alfred D. Chandler Jr.-James W. Cortada. New York: Oxford University Press, 2000, s. 8-38.

evrimleşme sürecinde bilginin yayılmasının, özgür düşüncenin yaygınlaşmasını ve bilimsel araştırmaların önünün açılmasını sağlayarak, önce reform hareketlerinin, ardından da Aydınlanmanın zeminini hazırladığı görülmektedir. Diğer bir ifadeyle, bu evrelerin temelinde, bilimsel bilgi ve yaygınlaşmasının olduğu, bu zemin üzerinde modern Avrupa toplumlarının yeniden biçimlendiği görülür. Bu dönüşüm sürecinde kritik bir nokta da 19. yüzyıla kadar kol gücüyle çalışan matbaanın yerini, bu yüzyılın başlarında, sanayi inkılâbının tesiriyle, buharla çalışan matbaaların alması; el yapımı yerine, makina yapımı kağıt rulolarının kullanılması olmuştur. Bu teknolojik icatlarla bilginin önü daha da açılarak, iletimi konusunda bir devrim yaşanmıştır. Öyle ki, isteyen, bir penny (İngiliz para birimi, kuruş) gibi ucuz bir fiyata, en son bilimsel bilgiyi satın alabilmekte, bu da nihayetinde, toplumun temelinden değişmesine hizmet etmektedir. “İyice çoğalınca ve soluduğumuz hava gibi yaygınlaşınca kadar dokunulmamış bilgi” kalmaması misyonuyla, 1826 yılında İngiltere’de kurulan, Faydalı Bilgiyi Yayma Cemiyeti (Society for the Diffusion of Useful Knowledge), bahsettiğimiz bu “bilgi temeli üzerinden toplumu değiştirme” düşüncesinin bir ürünüdür (Secord, 2014: 16).

Bilginin üretimi ve yayılması sürecinde, kol gücüyle çalışan matbaadan, makina gücüyle çalışan matbaaya geçilmesinin ardından, üçüncü kritik aşama, 1920’lerde başka bir enerji kaynağının, elektriğin keşfi ve kullanılmasıyla gerçekleşir. Elektriğin toplum hayatına girişiyle bilginin işlenmesi ve iletilmesi kökten değişime uğrarken, Bilgi Çağı’nın da altyapısı döşenmektedir. Sinyal ve sesin kablosuz iletiminin keşfi ve kullanımının mümkün olması, bilginin doğru ve hızlı aktarımını gerçekleştirecek ileri düzeyde elektronik cihazların geliştirilmesinin yolunu açmıştır. Bilgisayar ve İnternet bu süreçte keşfedilerek kullanımı hızla yaygınlaşmıştır. Bütün bu tarihi gelişmeler ve II. Dünya Savaşının (1939-1945) ardından gelen refah düzeyindeki artışla, gelişen teknolojiyle birlikte değişen hizmetlere olan talebin artması neticesinde, 20. yüzyılın son on yıllarında Bilgi Çağı’nın altyapısı tamamlanmıştır.

Bilgi Çağı aniden karşımıza çıkmıştır ve henüz başlangıç aşamasındadır. Bu çağın itici gücü İnternettir ve İnternet teknolojilerine en çok yatırım yapan ülkeler, başlıca Kuzey Amerika ve Avrupa ülkeleri, Bilgi Çağı’nın öncüleri olmuşlardır. Yukarıda da ifade edildiği üzere, tarihlerinden gelen “toplumu bilgi ile değiştirme” ve “bilgi temelli toplum oluşturma” anlayışı dolayısıyla, anılan ülkeler öncü hale gelmişlerdir (Chandler - Cortada: 2000:2). Öyle ki, Bilgi Çağı teknolojilerinin ağırlıklı olarak ABD’de geliştirilmesi, aslında 18. yüzyıldaki posta sistemi ile başlayan, demiryolu, telgraf, telefon, radyo ve televizyon ile devam eden ve en son, 20. yüzyılda bilgisayarla neticelenen dikkat çekici tarihi bir sürekliliğin neticesidir. 21. yüzyılda ve gelecekteki İnternet ve bilgi teknolojilerindeki gelişmeleri, bu ülkede, üç yüz yıl önce başlayan sürecin devamı olarak görmek gerekir. Bu uzun süreci dinamik hale getiren ve hızlandıran ise, 150 yıl kadar önce elektriğin Amerika’daki keşfi ve kullanımınıdır. Bu sürekliliğin, günümüzün ve geleceğin Bilgi Çağı’nın altyapısının evrimleşmesinde ve biçimlenmesinde belirleyici ve etkili

olacağı kuvvetle muhtemeldir (Graham, 2000: 161-162).²

Bilgi çağı bu derece hızla ilerlerken, tarih alanında önemli değişmelere yol açacağı muhakkaktır. Bu çalışmanı amacı, dijitalleşmenin tarih alanına etkisini tüm yönleriyle ortaya koymaktır. Diğer bir amacı da, dijital teknoloji hızla ilerlerken, bu süreçte yer almalarını sağlamak üzere, tarihçilerin dikkatini dijitalleşmeye çekmektir.

Dijital Çağ tüm hızıyla ilerler ve günlük hayatımızın her alanına nüfuz eder hale gelirken, biz tarihçilerin de bu değişimin tesirinde kalmaması imkânsız görünüyor. Yüzyillardır devam eden çalışma alışkanlıklarımızın değişmesi anlamına gelen bu durumun, bazılarımıza ürkütücü gelmesi ve direnç oluşturması da tabii görünüyor. Biz tarihçiler, genelde, izole biçimde araştırma yapma ve meslektaşlarımızla iş birliği yapmak yerine, kendi başımıza çalışma ve yazma eğiliminde olduğumuzu kabul etmeliyiz. Bunun en güzel örneği, yazdığımız makale ve kitapların tek yazarlı olması, iki yazarlı çalışmalara ise, yazarlardan birinin istismar edildiği düşüncesiyle, pek de iyi gözle bakmamamızdır. Üç veya daha fazla yazarlı çalışmaları saymıyoruz bile. Biraz abartıyla, perdenin arkasına çekilerek yaptığımız, yıllar süren çalışmaların okuyucusu ile buluşması da çoğu zaman yıllar almaktadır. Dünya çapında meşhur tarihçimiz Halil İnalcık'ın bile "yazdıklarım okunmuyor" diye şikâyette bulunduğu çoğumuz şahit olmuşuzdur. Yine biz tarihçiler, çalışmamızın ardındaki yoğun ve sancılı süreci nadiren ifşa eder, yazılarımızda ise hiç bahsetmeyiz, Özellikle de profesyonel tarihçi olmak üzere eğitim aldığımız dönemde çektiğimiz sıkıntıları, iyi bir tarihçi olmanın gereği gibi görürüz.³ Çalışma ortamımız böylesine gizli/örtülü durumda iken, mesleğimizi ve

² Burada sadece şunu not edelim, Amerikalılar 19. yüzyılın ortalarına doğru Bilgi Çağı'nın temel prensiplerinin yerleştirmişlerdi: 1- Çoğunlukçu siyasi ve kültürel sistemi benimsemeleri halinde, sadece azınlığı değil çoğunluğu da ikna etmeleri gerektiğinin; bu sebeple de bilgiyi herkese ulaşılabılır hale getirmenin ve amacı gerçekleştirmek için cazip şekilde paketleyerek sunmanın önemini anladılar. 2- Rekabet ve çelişki durumunda, bilgi ve söylem, tarafların en önemli silahı haline geldi. 3- Uzun yıllar bilgiye açık olma ve katılma neticesinde, açık sistem ve rekabetin olduğu bir yönetimi benimsediler. Bu sebeple örneğin, 1787'de ABD'de sadece 69 adet posta ofisi varken, 1820'de bu sayı 4.500'e, 1840'da 13.500'e ve 1860'da 28.000'e yükseldi. Bu hesaplama, dönemin başında, 1787 yılında, 58.000 kişi başına bir posta ofisi düşerken bu sayı, dönemin sonunda 1860 yılında 580 kişi başına bir posta ofisine kadar düştü. Diğer bir ifadeyle, parasız/bedava ve kontrolsüz bilgi akışının en temel öncelik olarak algılandığı Amerikan toplumunda, bilgi altyapısı gerekli görüldü ve kendi kendini destekleyen (self supporting) hale getirildi. Dolayısıyla, Amerikan Sivil Savaşı'nda güç birliğinin sağlanmasından çok önce Amerikalılar, Bilgi Çağı için gerekli olan altyapıyı teknolojik zeminde, organize faaliyetlerinde, alışkanlıkları ve geleneklerinde ve umutlarında döşemişlerdi. Brown, *a.g.m.*, s. 36-38. Bu sebeple, İnternet'in ortaya çıktığı ve geliştiği ülkenin ABD olması doğal bir gelişmenin neticesi olarak görünmektedir. Bilginin kontrolsüz ve ücretsiz paylaşıldığı Facebook, Instagram, Whatsapp, Skype ve Twitter gibi iletişim araçlarının dünya çapında yaygınlaşması; Amazon, Google, Youtube vb. İnternet araçlarının yine dünya çapında kullanımı, bütün bunların da ABD'de ortaya çıkması, tarihsel sürecin devamlılığını gösteren en güzel örneklerdir.

³ Tarihçilerin çalışma alışkanlıklarının bir eleştirisi için bkz. Jack Dougherty and Kristen Nawrotzki (eds). *Writing History in the Digital Age*. University of Michigan Press, 2013, s. 4; Beşeri bilimcilerin veri kullanma alışkanlıklarını, 1982 yılına kadar, yalnız başına çalışma, katalogları

çalışmalarımızı nasıl daha ileriye götürebiliriz? Perdeyi kaldırıp, sessizliğimizi bozup, çalışma sürecimizi daha açık hale getirerek. Araştırma yapma, yazma ve yayınlama kültürümüzün değişmesi anlamına gelen, bu topyekûn değişim sürecini dijitalleşme tetiklemede ve tarihçilerin önünde yeni ve henüz yürünmemiş bir yol açmaktadır.⁴ Avantaj ve dezavantajları ile bu yeni yolun tarihçilere ve tarihçilik mesleğine katkıları, aşağıda, dijitalleşmenin tanımının yapılmasının ardından tartışılacaktır. Çalışmada, karşılaştırma yöntemi benimsenmiş ve standart tarihin gereklilikleri karşısında dijital tarihin sağladığı avantaj ve dezavantajlar tartışılmıştır.

Dijitalin ve Dijital Tarihin Tanımı

Kelime itibarıyla dijital, sayısal manasına gelmekte, dijitalleşme ile de fiziki verilerin bilgisayar ortamında sayısal formata çevrilerek, depolanması ve istenildiği zaman üzerinde işlem yapılarak kullanılması kastedilmektedir.⁵ Dijitalleşme, çoğunlukla yanlış anlaşıldığı gibi, sadece bir depolama işlemi değildir. Bir yeniden biçimlendirme işlemidir. Bu yeniden formatlama esnasında saklama işlemi de kendiliğinden yapılmaktadır. Diğer bir ifadeyle, yeniden formatlayarak saklama işlemidir. Dijitalleşmenin en güçlü yanı bilgiye erişme konusunda, en zayıf yanı ise, geleneksel kütüphane ile karşılaştırıldığında bilginin saklanması konusundadır.

1950'li yıllarda bilgisayarların keşfi ve kullanılmaya başlanması dijitalleşmenin başlangıcını teşkil etmiştir. 1990'ların başında İnternet'in keşfi ise, dijital araştırmalarda işlem (processing), ağlaşmaya (networking) geçilmesini sağlayarak, dijitalleşme sürecini hızlandırırken ileri bir aşamaya da taşımıştır. Bu

tarama ihtiyacı ve çalışacağı materyali tanımlamada farklı yaklaşımlar kullanma gibi nitelikler karakterize ederken, 1983-1992 literatürünün değerlendirilmesi, veri ihtiyacı ve arama alışkanlıklarının değiştiğine, araştırmacı kitlesinin çeşitlendiğine işaret etmektedir. Bu konuda bkz. Rebecca Watson-Boone The Information Needs and Habits of Humanities Scholars. RQ Vol. 34, No. 2, (1994), s. 203-215.

⁴ Tarih alanında bilgisayarlaşmanın getirdiği değişim konusuna Türkiye'de dikkati çeken ilk makalelerden biri için bkz. Fatma Acun-Ramazan Acun, Tarihte Bilgisayarlaşma. Prof. Dr. Abdurrahman Çaycı'ya Armağan. Ankara: Hacettepe Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, 1995, s. 1-25.

⁵ Daha teknik bir ifadeyle, dijitalleştirme veya sayısallaştırma, verilerin 0'lar ve 1'ler şeklinde bilgisayar ortamlarına kaydedilmesidir. Bilgisayarlar aslında binary dediğimiz 2'lik sayı sistemi olan 0 ve 1 mantığı ile çalışır. Biz klavyemizde hangi harfe ya da rakama basarsak basalım, bilgisayarlar bunu 0 ve 1 den oluşan karakter dizeleri şeklinde algılar ve buna göre işlemlerini yapar. Bir örnek vermek gerekirse; klavyemizde, alfabemizin ilk harfi olan A harfine bastığımızda, bilgisayar 01000001 şeklinde bir sayı bloguyla bunu anakart yardımıyla, bellek(ram) ve işlemciye (cpu) iletir. Küçük a harfine basarsak 01100001 şeklinde bir sayısal çıktıyla karşılaşırız. Bütün bilgisayar sistemleri bu sistem üzerine çalışmaktadır. Aynı şekilde, elimizde bulunan bir fotoğraf, harita vs. de, aynı 0 ve 1'li sistem üzerinden bilgisayarda depolanır. Diğer bir açıdan bakıldığında, bilgisayarda depolanan her şey aslında 0 ve 1'lerden ibarettir

süreçte yeni standartların konulması aciliyet arz ederken, grafik şeklindeki ara yüzler araştırmalar için yeni fırsatlar sunmuştur. Yeni araç gereçler ve metotlar, yeni düşünme ve çalışma yöntemlerinin gelişmesinin de yolunu açmıştır. Araştırmacılar, medya, ortak platformlar ve eğlence ile karşılaşmış, bunlardan faydalanmaları mı yoksa göz ardı edip karşı koymaları mı gerektiği konusunda düşünmeye başlamışlardır.⁶

Dijital araştırmalar, bütüncül bir çalışma alanı değil, birbirini destekleyen tekniklerin bir arada kullanıldığı bir uygulama alanıdır. Artık, basılı kaynaklar, bilginin üretildiği ve yayıldığı yegâne belirleyici ortam ve araçlar değildir. Onların yerini, dijital araç-gereçler, teknikler ve medya almıştır (Simit-Chety: 2014, 179-180). Dijital tarih denilince de ilk akla dijital araştırma metotları, dijital arşivler, online sunumlar, interaktif haritalar, zaman çizelgeleri ses dosyaları vb. tarihi araştırmacıya ve kullanıcıya kolay hale getiren araç-gereçler gelmektedir. Bu noktada şu hataya düşmemek gerekir. Beşerî bilim veya tarih alanında, araştırma veya iletişim amaçlı olarak dijital araç gereçleri kullanmak, dijital beşerî bilim veya dijital tarih anlamına gelmemektedir. Eski medya, maddi objeler, tarih kültürü yerine; yeni medya, dijital objeler veya modern kültürün çalışılması da değildir. Dijital beşerî bilimlerin hedefi, ki bazı araştırmacılar böyle tartışmaktadır, eski çağlardan günümüze, bütün insanlığın kayıtlarıdır. Bu sebeple, dijital beşerî bilim çalışmalarında, arkeoloji de medya çalışmaları kadar önemli rol oynamıştır. Yine bu sebeptir ki, beşerî bilimlerin bazı ana alanları, geleneksel çekirdek beşerî bilimlerin dışına çıkararak, sosyal ve tabiat bilimlerinden sayısal metotları olduğu kadar güzel sanatlardan da teknik ve yöntemleri ödünç almışlardır (Burdick, vd. 2012: 2-3).

Dijital tarih çalışmalarının da içinde yer aldığı dijital beşerî bilimler alanında kurulan araştırma merkezlerinin en fazla Kuzey Amerika'da (55 araştırma merkezi) geliştiği görülmektedir.⁷ Dijital araştırmaların başlangıcı da yine Amerika'ya bağlanır. 1949 yılında, Roberto Busa adlı genç bir İtalyan rahibin, IBM CEO'su Thomas J. Watson ile tanışması ve şirketin delikli kart teknolojisini, Thomas Aquinas'ın bütün yazılarının bir dizinini yapmak üzere kullanmaya ikna etmesi, dijitalleşmenin başlangıcını teşkil eder (Cantwell and Rashid. 2005: 4-5). Busa ve altmış rahibin bir bilgisayarıcı ile birlikte, otuz yıl boyunca sürdürdüğü çalışmalar neticesinde 1970'lerde, Index Thomisticus adıyla 56 ciltlik bir dizin basılır. 1980'lerde ise, dizin CD-ROM halinde piyasaya sürülür. 2005'de ise bir web

⁶ Bu düşünce süreci halen devam etmektedir. Bu konuda bkz. Anne Burdick-Johanna Drucker-Peter Lunenfed-Todd Presner- Jeffrey Schanapp (eds.). *A Short Guide to Digital Humanities*. The MIT Press, 2012, s. 8-9. *The Short Guide is an open pdf excerpt from Digital Humanities*, 2012, s. 121-136). 12.12.2019 tarihinde http://jeffreyschnapp.com/wp-content/uploads/2013/01/D_H_ShortGuide.pdf.

⁷ Kuzey Amerika'yı, 42 araştırma merkezi ile Avrupa ülkeleri ve 8 araştırma merkezi Avusturalya takip etmektedir. Claire Brennan, *Digital Humanities, Digital Methods, Digital History, and Digital Outputs: History Writing and the Digital Revolution*. *History Compass*, Volume 16, Issue 10 (2018), s. 2.

sitesinde İnternet üzerinden online ulaşılabilir hale getirilir.⁸ Thomas Aquinas'ın büyük hacimdeki yazılarının tamamına uygulanan bilgisayar desteğiyle, kelime tarama, sayma, sıralama ve listeleme işlemleri otomatik hale getirilerek, eski el veya daktilo yazımı yöntemlerle hayal bile edilemeyen büyüklükteki metinler işlenebilir hale gelmiştir.⁹ Bilgisayar destekli bu yöntemler 1980'lerde filolojik araştırmalar için daha da geliştirilerek kullanımı kolay ve yaygın hale getirilmiştir. Kişisel bilgisayarların ve İnternet'in yaygınlaşması ile de daha az metin merkezli (text-centered), daha fazla tasarım odaklı (design-driven) dijital beşerî bilim çalışmaları yapılmaya başlanmıştır. Dijital doğmuş (born digital) kaynakların ortaya çıkmaya başlamasıyla da ses, görüntü ve grafik, dijital beşerî bilimlere dahil olmaya başlamıştır. Bütün bu unsurların birleşimi, son yıllarda hızla gelişen İnternet kültürüne, çoklu medya/çoklu ortam karakteri kazandırmış; paylaşımı, birlikte yaratıcı olmayı, yayınlamayı ve grup oluşturmayı kolay hale getirirken İnternet'i günümüzün sosyal tartışmaları ve sosyo-ekonomik gelişmelerinin merkezine yerleştirmiştir (Burdick, vd., 2012:13).

Dijital beşerî bilimlerle birlikte dijital tarihçilik, yeni tür bir akademisyenlik ve iş birliği, disiplinlerarasılık ve araştırma, eğitim ve yayın yapma süreçlerinde bilgisayarın kullanıldığı kurumsal bir yapıya işaret etmektedir. Bu noktalarda artık, basılı materyal tek kaynak değildir. Dijital araç-gereçler, teknikler ve medya, beşerî ve sosyal bilimler ile güzel sanatlardaki geleneksel kavramların anlamlarının genişlemesini sağlamıştır. Fakat, sadece bunlarla sınırlı değildir, daha geniş manasıyla, dijital çağdaki fırsatları ve meydan okumaları da çağrıştırmaktadır. Bunlara aşağıda daha teferruatlı biçimde değinilecektir. Burada sadece şunu ifade edelim ki, metnin esas ve öncelikli olması anlayışına meydan okunmaktadır. Dijital, bu manada metnin önceliğinin ötesine geçer, bilgi üretimi ve organizasyonunda grafik yöntemleri ön plana koyar ve tasarımı araştırmanın dahili bir unsuru haline getirir. İş birliği için ortak kullanılabilen ortam ve araç-gereçler dijital akademik çalışmaların başat özelliğidir. Bu kapsamda, çok eski bir meslek olan tarihçilik de değışmeye başlamıştır. Son yirmi yıldır gelişen yeni medya ve teknolojiler tarihçileri, araştırma yapma, yazma, sunma ve öğretme konularında yeniden düşünmeye sevk etmiştir. Hemen her tarihçi bilgisayarı temel araç olarak kullanmaktadır. Meslektaşlarının makale ve kitaplarını hiçbir yardım olmadan okuyabilmekte, Powerpoint sunumları hazırlayabilmekte, elektronik posta ile haberleşebilmekte ve bu suretle, iletişim ve tartışma ortamını genişletmektedir. Ancak bunlar, dijitalin en düşük düzeyde kullanımınıdır. İleri düzeyde kullanımının getirdiği bir dizi sınırlamalar bulunmaktadır. Bunlara aşağıda değinilecektir.

⁸ Anılan web sitesine takip eden adresten ulaşılabilir. 12.12.2019 tarihinde <http://www.corpusthomicum.org/it/index.age>).

⁹ Bilgisayarın kullanıldığı ilk tarih araştırması, 1960'ların başı gibi erken bir dönemde William Aydolette (1963) tarafından yapılmıştır. Bkz. Robert P. Swierenga (1970) *Clio and Computers: A Survey of Computerized Research in History. Computers and the Humanities*, Vol. 5, No. 1, pp. 1-21.

Dijital Veri Türleri

Dijital kaynaklar, dijital doğmuş (born digital) ve sonradan dijitalleştirilmiş olarak ikiye ayrılmaktadır. Dijital doğmuş kaynaklar, o zamana kadar kullanılan ve belli standartlarda olan basılı kaynaklardan çok farklı materyalleri tanımlamak için kullanılmaktadır. Bunlar, başlangıçta analog olarak yaratılan, sonradan dijitalleştirilmiş kaynaklardan farklı olarak, dijital medya ortamında yaratılmışlardır. Dijital teknolojilerin yarattığı, dijital ortamda hayat bulan bu kaynak materyaller kompozisyonu, yazarı, yapılış amacı, dolaşımı, okunması, görülmesi, aranması, biçimi, etkileşimi ve ifadesi bakımlarından basılı kaynaklardan çok farklı niteliklere sahip bulunmaktadır (Burdick, vd., 2012:3). Dijital doğmuş materyaller, sonradan dijitalleştirilen kaynaklara nazaran, tarihçi için farklı türden sınırlamalar sunmaktadır. Öncelikle, dijital ortamda doğmuşlardır ve analog orijinaleri yoktur. Web siteleri, online forumlar ve gruplar olduğu gibi, e-kitaplar, elektronik kayıtlar ve dijital ses kayıtları bu türün en güzel örnekleridir. Dijital doğmuş materyallerin muhafaza edilmeleri ve depolanmalarıyla birlikte, erişilebilirliği, kullanılabilirliği konularında tartışmalar sürdürülmektedir. Bu tür materyallerin niteliğini, yaratılması için kullanılan donanımlar (hardware) belirlemekte, formatları da sürdürülebilir olmamaktadır. Benzer şekilde, meta data ve bağlamları hakkında bilgi genellikle az ve kalitesi düşük olmaktadır. Bu sıkıntıların üstesinden gelmek üzere arşivler ve kütüphaneler, dijital doğmuş materyalleri saklama konusunda daha fazla rol almaktadır (Burdick, vd., 2012:3-7). Sonradan dijitalleştirilen kaynaklar ise, çoğunlukla basılı (arşiv belgeleri, kitap, makale) niteliktedir ve tarama vb. yollarla elektronik ortama aktarılmışlardır. Tarihçinin araştırmasında kullandığı kaynakların çoğunluğunu teşkil eden bu tür basılı materyalin dijital ortama aktarılması ulaşımını, özellikle de arşiv kaynakları söz konusu olduğunda erişimini, o güne kadar olmadığı biçimde kolaylaştırmıştır. Bir dizi sınırlamalarına rağmen, ki bunlara aşağıda dijitalleşmenin dezavantajları kısmında değinilecektir, tarihçiler tarafından güvenle kullanılmaktadır.

Dijital Tarih Çalışmalarının Niteliği ve Tarihçinin Değişen Bakış Açısı

Dijital tarih, tarihçiye yardımcı olma yoluyla işini kolaylaştırmakla kalmayıp, araştırma metodunu da değiştirmektedir. Öncelikle, tarihçi, araştırma sorusuna cevap bulmak için daha büyük veri gruplarını sorgulama ve farklı metotlar uygulama fırsatı bulmaktadır. Değişen teknoloji yöntemlerini kendi avantajına kullanmak için iki noktada dikkatli olmalıdır; Dijital tarihçinin düşmanı değildir, öyle görmemeli ve uygun biçimde kullanılmalıdır. Bunun için, araştırmasının bir parçası olarak kullandığı dijital araç-gerecin eleştirisini yapmalıdır. Dijitalleşme, daha ziyade, kaynak/veri-odaklı ve aşağıdan-yukarıya (parçadan-bütüne) yaklaşımını destekler. Bu da geleneksel tarih araştırmasının parçası olan çoğu önyargıları ortadan kaldırır.

Bilgisayar sadece, araştırmanın ölçeğini değiştiren veya tarihçinin işini kolaylaştıran bir araç değildir. Yeni bir metodoloji ve yöntemle, araştırma yapmanın önünü açmaktadır. Dijitalin öncüsü Robert Busa'nın 1980'de söylediği üzere, "Bilgisayarların beşerî bilim aştırmalarında kullanılması, yalnızca insan emeği ve zamanını azaltmakla kalmamakta, araştırmanın kalitesini, derinliğini ve ölçeğini artırmaktadır" (Brake, vd., 2016: 23-24). Akademik ilerlemenin, eskiyi geliştirme ve yeni metotlar bulma yoluyla gerçekleştiğini unutmamak lazımdır. Bunu da günümüzde, hiç şüphesiz, dijitalleşme gerçekleştirecektir.

Bu noktada, geçmişini neden dijitalleştirdiğimiz sorusu üzerinde durmak faydalı olacaktır. Cevap; bilgisayarların gelişmesiyle, küçük alana çok miktarda veri sığdırılabilir ve işlenebilir hale geldi. Bilgisayarların gücünün ve depolama kapasitesinin katlanarak artması, maliyetlerde hızlı düşüşü sağladı. Bu da bilgisayar teknolojisinin yaygınlaşmasının yolunu açtı. Öyle ki, rafları dolduran onlarca ciltlik ansiklopediler, bilgisayarda ufak bir alana sığar oldu. Dahası, manuel yollarla yapılması hayal bile edilemeyen, kelime veya diğer türlü arama işlemleri saniyeler içerisinde yapılır hale geldi (Smith,1999: 2). Kitaplar, fotoğraflar, vs. bilgisayara depolandığında, artık raflarda dizildikleri veya kutularda saklandıkları hallerinde değildir. Bilgisayarda depolanan veriler gözle görülebilir ve okunabilir halde değildir; ekranda görüntülenmesi için yeniden deşifre edilmesi gerekir. Bilgisayar veya insanın müdahalesi olmadan, depolanan materyal kullanılamayacaktır. Bilgisayarda, dijital biçimde depolanan bilgilerin bir başka önemli niteliği de yapısı gereği, kağıda basıldığı halde olmamasıdır. Dijital metinler nihaî ve değişmez değildir. Üzerinde hiçbir iz bırakmadan değiştirilebilir, düzeltilebilir veya silinebilir. Bu esnek olma özelliği ile araştırmacıların Word programına aktardıkları metinleri manipüle etmek kolay olmaktadır. Dahası bir metnin aynı ve sonsuz sayıda kopyaları yaratılmakta, kopyalama işlemiyle, kâğıtta olduğu gibi, metin eskimemektedir (Smith,1999: 2).

Başlangıçta sadece sayısal işlemleri yapan bilgisayarların, şimdilerde metin analizlerini yapılabilmesi hem beşerî bilimci hem de tarihçilerin işlerini büyük ölçüde kolaylaştırdı, metin madenciliği de bu esnada, ayrı bir çalışma sahası olarak ortaya çıktı. En sade ifadeyle, metinlerin derlenip bilgisayara yüklenmesi, tasnif ve analizi olan metin madenciliği, metnin bir maden gibi görülerek içinden bilgi çıkartılması işleminde, ağırlıklı olarak metinlerle uğraşan tarihçinin çalışmasına büyük ölçüde yardımcı olmakta, şimdiye kadar olmadığı ölçekte metinlerle başa çıkabilmesini sağlamaktadır.¹⁰ Peki, dijital teknolojinin sağladığı, metin madenciliği ve diğer tür kolaylıklar tarihçinin yaklaşımını nasıl etkilemekte ve değiştirmektedir? Bu konuda yapılacak ilk tespit, araştırmaların daha fazla "veri odaklı/data orientated" ve "parçadan bütüne/bottom up" niteliğinde olmasını sağlamasıdır. Metinler halindeki yazılı kaynaklar tarih araştırmalarının zaten

¹⁰ Metin madenciliği konusunda detaylı bilgi için bkz. Ramazan Acun, Tarihi Metinlerden Cevher Çıkarmak: Metin Madenciliği. *Avrupa Tarihinde Türk Eli Doç. Dr. Gümeç Karamuk Armağanı*. Ankara, 2017, s. 27-38.

merkezinde olduğundan, veri/kaynak-odaklı olması pek sorunlu değildir.¹¹ Sorun daha ziyade ikinci durumla ilgilidir. Zira, söylendiği üzere, dijital araç-gereçler metinlere kötü muamele etmekte, onları parçalara ayırmaktadır. (Brake, vd., 2016:25) Kaynak metinler “veri” lere ayrılmakta ve analiz etmek üzere karmaşık algoritmalar kullanılmaktadır. Bu indirgeme işlemi, bilgisayarın metin üzerinde işlem yapması için gereklidir. Ancak, kaynak metinden veriye geçmenin ne anlama geldiğini sormak da gereklidir. Romanlar veya gazete haberleri, indirgeme işlemi zor olan metinlerdir. Edebî bir metin veriye indirgenildiğinde, özelliği ve tadı kalmaz. Bunun yanı sıra, tarihçi ile kaynakları arasına bir basamak/katman/layer koyar. Burada bahsetmenin teferruat olacağı bir dizi problemin üstesinden gelmenin en iyi yolu, tarihçi ile bilgisayarının birlikte çalışması ve beraberce araç-gereç oluşturmasıdır (Brake, vd., 2016: 23-25).

Bilgisayar ve iletişim teknolojilerindeki gelişmenin açtığı bilgi çağı, Tarihçiler olduğu kadar beşerî bilimciler arasında da karışık düşünce ve duygularla karşılanmıştır. Kütüphanenin sessizliği, özenle sıralanmış kitapları ve koleksiyonları arasında kitap okumanın; evimizde kitaplarımız ve dünyanın çeşitli ülkelerinden topladığımız objeler ve resimlerle çevrili sakin çalışma odalarımızın oluşturduğu çalışma ortamlarımızın, aniden üzerimize gelen bilgi çağı dalgasıyla değişime uğraması, elbette ki, biz tarihçileri endişelendirmektedir. Alanımızda ne gibi yenilik olduğu sorulduğunda, “Pek de bir şey değişmedi aslında” derken, yeni icatların, çalışma alanımızı nadiren değiştirdiğini itiraf etmekteyiz. Bilgisayarla tanışmamızı da yabancı ve muhtemelen zararlı bir gücün alanımıza müdahalesi olarak görmekteyiz. Ancak, hakikat bu değildir. Hakikat, bilgisayarların son yıllarda, her tür tarihi kaynağı işleyecek düzeyde mükemmel hale gelmesi ve dikkatimizi bu yöne çevirmeye değer olmasıdır. Dijital iletişimin ve dijital bilgi kaynaklarının kullanımının, bilgi teknolojisinin metot ve yöntem etkisinden ayrı düşünülmemesi gerekir. Çünkü bilgisayarlar, sadece kaynaklara ve akademik çalışmalara erişimi kolaylaştırmakla kalmamakta, çalışmanın amacını, araştırmanın farklı şekillerde yapılma ihtimallerini ve daha da ileri giderek araştırmanın ne olduğunu yeniden tanımlamaktadır (Dallas, 2016: 5-6). Tarihçi için bu noktada yapması gereken, “bilgisayarın arama-tarama ve özet yapma kabiliyeti ile tarihçinin tartışma ve yorumlama kabiliyetini bir araya getirmesidir” (Gregory, 2014:1). Bu, dijital kaynakların uygun şekilde kullanılmasının öğrenilmesi ve geçmişini daha iyi anlamamızı sağlayan yeni nesil bilgi üretmek üzere dijital metot ve kaynakların kullanılmasını gerektirmektedir. Bunu yapması için tarihçinin yeterince yardımcısı bulunmaktadır. Maharet bu potansiyeli harekete geçirmedir.

Son zamanlara kadar bilgisayarlar sayısal işlemlerle birlikte anılmakta ve sayısal hesaplamalar yapmaktaydı. Sosyo-ekonomik tarih, tarihi demografi ve tarihi coğrafya alt alanlarında kullanılan temel araç halindeydi. Bunlar, belirtildiği üzere alt alanlardır ve Tarih Bölümleri haricindeki, iktisat, sosyoloji, coğrafya

¹¹ Tarih alanında yapılan araştırmaları türleri bakımından dörde ayırmak mümkündür: 1- Kaynak/ Veri-odaklı (Source-orientated). 2- Teori odaklı (Theory-orientated). 3. Problem odaklı (Problem-orientated) ve 4- Amaç odaklı (Goal-orientated).

bölümlerinde yapılmaktadır. Tarihçiler ağırlıklı olarak metinler üzerinde çalıştığından, bu tür çalışmaların daha geniş tarih alanına çok az bir etki yapması şaşırtıcı değildir. Ancak, son senelerde radikal bir değişiklik gerçekleşmiş ve bilgisayarlar numara çatırdatan makinalar yerine, metin türü bilgilerin depolandığı ve işlendiği makinalar haline gelmiştir. Bu da olağanüstü hacimde metin türü içerik oluşturulmasıyla neticelenmiştir. Metinler de bahsettiğimiz üzere, tarihçilerin ağırlıklı olarak kullandığı materyaldir. Öyle ise, tarihçilerin bilgisayar kullanmalarının önü daha da açılmıştır. Sonuç olarak da çoğu tarihçi, farkına varmadan, başlangıç düzeyinde dijital tarihçi olmuştur (Gregory, 2014:1).

İyi bir Dijital Tarih Araştırmasının Gereklilikleri

Öncelikle belirtilmelidir ki, iyi bir dijital tarih çalışması için proje hazırlanmalı ve projenin takip eden altı basamağı sırasıyla gerçekleştirilmelidir:

1. Konunun seçimi ve gerekli hazırlığın yapılması
2. Kaynak materyalin tanımlanıp tasniflenmesi
3. Bilgisayarda depolanması/dijitalleştirilmesi;
4. Dijitalleştirilen materyalin kalitesinin kontrol edilmesi
5. Dijitalleştirilen veriler için program yazılması ve analiz edilmesi
6. Verilerin bilgisayarda sürekli tutulması için altyapı geliştirilmesi

Tüm bu basamaklar dikkatlice yapılırken, bütçe de göz önünde bulundurulmalıdır. Unutulmamalıdır ki, dijital projeler pahalıdır ve kurumsal destek gerektirir. Diğer gereklilikleri ise şöyle sıralayabiliriz. Öncelikle, tarihçi araştırmasında kullanacağı dijitalleştirilecek veya dijital doğmuş kaynakları sıkı bir eleştiriye tabi tutmalı ve araştırmasındaki tartışmalarda kullanmalıdır, tıpkı basılı kaynaklarda olduğu gibi. Bunun oldukça zor olduğunu hemen belirtmeliyiz. Çünkü dijital kaynakların kullanımındaki avantaj ve dezavantajlar, sıcak tartışmalar üretmiş fakat konu çok az aydınlığa kavuşmuştur. İkinci olarak, orijinal kaynaklardaki hataları tespit edip manipüle edecek yeni tekniklerin geliştirilip kullanılması gerekir. Bir çözüm, otomatik düzeltmedir, fakat bu da yeni hatalar üretebilir ve kaynak üzerinde yeni soyutlamalar yapmak gerekebilir. Bu sebeple, dijitalleştirme hataları üzerine çalışmalar yapılmalıdır. Üçüncü olarak, Dijital kaynakları kullanmak üzere yeni metotlar geliştirilip kullanılmalıdır. Sayısal veri tabanlarını analiz eden istatistiksel teknikler mevcuttur fakat metinsel/sözel veri tabanlarını analiz eden teknikler henüz mükemmel halde değildir. Tarihçiler hep metinler üzerine çalıştığından, eğer yeni teknikler geliştirebilir, bunlar da geniş çaplı uygulanabilir olursa, bu tarih disiplini için bir fırsat olabilir. Dördüncü ve son olarak, orijinal kaynaklar ve metot üzerine çalışmak önemli olmakla birlikte, ulaşılabilecek nihaî hedef değildir. Dijital kaynak ve yöntemlerle yapılan araştırmalar, dijitalliğe vurgu yapmayacak, nihayetinde, tarih disiplinin belli bir alanında bilgi üreterek, dijital-olmayan tarihçilerin de ilgileneceği katkılarda bulunacaktır. Bilgisayarın çok miktardaki veriyi işleyebilme kabiliyeti ile insan beyninin bunu yorumlama yeteneğini bir araya getirmek, geçmişi daha iyi anlamamız konusunda

ilerleme kaydetmemizi sağlayacaktır. Yeterince kabiliyetli, maceraperest ve hayal gücü gelişmiş olan tarihçiler için fırsatlar ortadadır (Gregory, 2014:2). Dijitalleşme konusunda, açgözlü-iyimser veya kasvetli-kötümser olma yerine, gerçekçi bir yol tutulmalı; avantajlarından istifade ederken, dezavantajları asgari düzeye indirgenmeye çalışılmalıdır. Aşağıda, tarih, tarihçi ve tarih yazıcılığı açısından, dijital tarih araştırmalarının avantajları ve dezavantajları üzerinde durulacaktır.

Dijital Tarih Araştırmalarının Avantajları

Dijital tarih çalışmalarının avantajlarına ilişkin beş nokta aşağıda, eleştirileriyle birlikte verilmiştir.¹²

1- Depolama/Storage: Dijitalleşmenin en önemli avantajı depolama konusundadır. Tarihçinin en çok kullandığı arşiv kaynakları ve metinlerin depolanmasının çok düşük fiyata ve çok küçük bir alanda gerçekleşmesi, dijitalleşmenin avantajları arasında, onu en fazla memnun eden noktadır. Bilindiği üzere 120 GB'lık bir harici disk 300 TL civarında satılmakta ve 120.000 ciltlik bir kütüphaneyi içine alabilmektedir. Bu teknoloji gelecekte daha da ilerleyecek ve bilgisayarıcı Michael Lesk'in tahminine göre, insanların yazdığı, söylediği, fotoğrafını çektiği her şeyi depolamak mümkün olacaktır. Bu sebeple, ileride tarihî olacak kayıtlar silinmemeli, saklanmalıdır. Bütün tarihi veriler elimizde olunca, tarihyazımı kim bilir nasıl olacaktır?

2- Ulaşılabilirlik/Aceesibility: Ulaşılabilirlik mümkün olmasaydı, bahsettiğimiz depolama kapasitesinin fazla olmasının tarihçilere pek de cazip gelmeyeceği aşikâr olurdu. Depolamayla birlikte, verilerin dijital medya aracılığıyla saniyeler alan sürede dünyanın herhangi bir yanına gönderilmesinin mümkün olması tarihçiye gerçek bir avantaj sağlamaktadır. Çok sayıda alıcıya (bunlar meslektaş, öğrenci, öğretmen vs. olabilir), çok ucuza, hatta sıfır maliyetle, veri aktarımı tarihçinin daha önce tecrübe etmediği bir durumdur. Bu yolla tarihçi dijital arşivlere ulaşabilmekte, dijital doğmuş veya sonradan dijitalleştirilmiş kitap, makale, fotoğraf, video vb. her tür veriye, 7 gün 24 saat ulaşabilmektedir. Kaynaklar bir kere dijitalleştirilip web sitesine konulduğunda, sonraki maliyeti sıfıra inmekte ve sınırsız sayıda kişi tarafından erişilebilmektedir. Online ulaşılabilirlik, tarihî kaynakların, daha önce nadiren gören insanlar tarafından ulaşılması anlamına gelmektedir. Arşiv ve kütüphane katalogları ve İnternet'ten indirilebilir belge, kitap, makale vb. bunun en güzel örneğidir. Öyle ki, özellikle arşivlerin online olması ve belgelere uzaktan erişilebilmesi, tarihçilerin ilgili arşive

¹² Dijital tarihçiliği avantaj ve dezavantajlarına ilişkin bu kısım takip eden eserden özetlenmiştir, bkz. Daniel J Cohen and Roy Rosenzweig, *Digital History: A Guide to Gathering, Preserving, and Presenting the Past on the Web*, Philadelphia: University of Pennsylvania Press, 2006. Introduction. 12.12.2019 tarihinde <http://chnm.gmu.edu/digitalhistory/introduction/>

yolculuk etme, uzun süren çalışmaları esnasında kalacak yer bulma vb. masraflarından kurtarmıştır. Zaman, para ve enerji tasarrufu anlamına gelen bu durum, tarihçilere büyük kazanımlar sağlamıştır. Erişilebilirlik ve kaynakların kamuoyuna açılması, daha kaliteli projelerin yapılmasını sağlarken, bilginin demokratikleşmesi yönünde de önemli bir adım olmuştur.

3- Esneklik/Flexibility: Geçmişin birdenbire ve çok miktardaki kaynakla beraber açılması, esneklik diye ifade edebileceğimiz duruma yol açmıştır. Esneklikle, kaynakların farklı dijital medya araçlarında saklanması kastedilmektedir. Yani kaynakların metin, imaj ve hareket eden resimler halinde saklanabilmesi mümkün olmaktadır. Online dijital arşivler, metin türü belgelerle birlikte ses, görüntü ve hareketli resimleri/filmleri içermektedir. Geçmiş de bu medya araçları sayesinde sesler, imajlar ve filmler halinde temsil edilebilmektedir. Esneklikle kastedilen sadece bu değildir. Bu temsil imkanlarının metin üzerinde bir arada sunulmasıdır. Örneğin, Millî Mücadele'yi anlatan bir metin içine, gerçek görüntüler, Atatürk'ün, komutanların ve halkın fotoğrafları konulabilir; imzalanan anlaşmanın metinleri yerleştirilebilir. Böylece metin yazıdan ibaret olmaktan çıkartılıp hareketli ve esnek hale getirilir. Metnin gereken yerlerine farklı tarihçilerin yorumları bile eklenebilir. HTML (Hyper Text Markup Language) denilen yöntemle metinlerin hazırlanarak İnternet'te sunulması, özellikle öğretimde çok fayda sağlamıştır. Metnin üzerinde ilavelerin ve değiştirmelerin yapılabilmesi de esnekliğin bir parçasıdır. Yani, metinler sürekli değiştirilebilir ve iyileştirilebilir. Hipermetin/hypertext adı verilen bu metin türü üzerinde gezinilebilen, esnek ve zengin bir metin türü yaratılmaktadır.

4- Tarih Üretimi/Production of History: Bahsettiğimiz esnekliğin tarih üretimine (terimi bu şekilde kullanıyoruz, çünkü yapılan tarih üretimidir, tarihi bilgi üretimi değildir) yol açtığını görüyoruz. Öyle ki, arşiv belgelerinin ve ilgili literatürün İnternet üzerinden erişilebilir olması ve bunun, yukarıda bahsettiğimiz esnekliğin sağladığı imkânlarla, profesyonel olmayan kişiler tarafından bile kullanılabilir hale gelmesi, yeni tarihlerin üretilmesinin önünü açmıştır. Tarih sadece profesyonel tarihçilere değil, dünya çapında izleyicilere açılmıştır. Öyle ki, biraz profesyonelliği, bilgisayar bilgisi ve ilgisi olan kişi tarih araştırması yapabilir sunabilmekte, dünya çapında ilgi de toplayabilmektedir. İnternet tarihçiliği diyebileceğimiz bu durumun en güzel örneği, İnternet'te tarama yaptığınızda karşınıza çıkan Abraham Lincoln Reseach Site'dır.¹³ Tarihçi veya yazar olmaktan ziyade, Abraham Lincoln'ün hayatı ve yaptıklarını araştırmaktan keyif alan bir tarih öğretmeni olduğunu söyleyen Roger Northon tarafından hazırlanan ve sunulan bu site, Google'un gözüyle bakıldığında, Pulitzer Ödülünü alan Lincoln tarihçisi, Harvard profesörü David Donald'dan çok daha fazla etkili olmuştur. Bu tarz görünüm, tarihçiliğin mesleki hiyerarşisini bozmakta, İnternet amatör tarihçilerin seslerini daha yüksek biçimde duyurmalarına fırsat vermektedir. Profesyonel tarihçiler ile amatör tarihçilerin arasının açıldığı bu durumda, ikinci

¹³12.12.2019 tarihinde https://myhero.com/Abraham_Lincoln?gclid=Cj0KCQjwr_tBRCMARIsAN413WRjzIoTdxnPEZ7qi7C8XQpw5gfc0mEnSqYiOTU7HA610GvPcvUWVekaAgByEALw_wcB

gruptaki kişiler arasında farklılaşmanın fazla olduğu ve mesleki profesyonelliği gösteren unvanların da buna oranla çok az olduğu görülmektedir. İnternet ortamındaki bu dengesizliğin, yerleşik hiyerarşiyi bozduğunu söylemiştik. Ancak, giderek daha fazla sayıda insanın sesini duyurması ve yorum yapma imkânı bulması açısından olumlu bir durum olarak kabul edilebilir.

5- Etkileycilik ve Etkileşimlilik/Expressivity and Interactivity:

Yukarıda sıralanan avantajlar daha fazla sayıda kaynağa, kişiye ulaşmayı, daha fazla sayıda veri depolamayı ve kullanıcıya sunmayı sağlayan nicel avantajlardır. Etkileyici ve etkileşimli olmak ise, nitelikle ilgili avantajdır. Dijital medyanın sunduğu araçlar sayesinde, tarih daha etkili biçimde sunulabilmekte ve ilgi çekebilmektedir. Örneğin, ses, fotoğraf vb. işitsel ve görsel araçlar bu konuda önde gelmekte, görüntü-ses ve hareketi birleştiren video ve filmler ise en etkili dijital kaynaklar olabilmektedir. Yine etkileycilik konusunda, dijital medyanın elektronik araçlarla manipüle edilmesi ve o zamana kadar görülmeyen şeylerin görülmeye çalışılması gündeme gelmektedir. En basit haliyle, çok büyük miktardaki dijital tarihi verilerin, yine dijital araçlarla belli kelime dizilerinin varlığı için taranması, diğer bir ifadeyle, büyük veri tabanları içinde kelime tarama işleminin yapılmasıdır, ki bunun daha önce manuel yollarla yapılması akla bile getirilemezdi.

Örneğin, tarihçilerin çalışmaya başladığında ilk başvuru yerlerinden olan academia.edu'da "yollar" kelimesi aratıldığında 27.219 adet makale başlığında aranan kelimenin 62 defa geçtiği, saniyeler içinde tespit edilip karşımıza sıralanmıştır. Yine, tarih alanında sıkça başvurulanan bir bibliyografya kaynağı olan, 250.000 civarında kitap, makale ve tez künyesinin bulunduğu kaynakca.info (<http://kaynakca.hacettepe.edu.tr/>)' da aynı kelime ile tarama yapıldığında 1004 sonuç elde edilmiştir.¹⁴ Bu sayıda makale başlığının, basılı materyal üzerinde manuel yolla yapılması acaba ne kadar sürerdi? Veya, tarih araştırmacısı, böyle bir işe kalkışır mıydı? Bu tür taramalar, büyük data setleri üzerinde istenilen kelime ve kavramları aramak için de yapılabilir ve hangi bağlamlarda kullanıldığı görülerek anlamlandırılabilir. Çok basit fakat güçlü bir teknik olan bu kelime tarama işleminin, ileride ses, hareket ve görüntü için de yapılabilirliğinin olması umut vericidir. Şimdilerde görüntü üzerine yapılan çalışmalar ile yüz tanıma işlemi gerçekleştirilmiştir. Araştırmacılar, ellerindeki tarihi resim, film vb. görüntüleri yeniden biçimlendirerek belki de o zamana kadar görmediklerini görebileceklerdir.

Etkileşimli olmak, diğer özellikler gibi o zamana kadar gerçekleşmesi mümkün olmayan bir özelliktir ve iki yönlü aktarımını ifade etmektedir: Tarihçiler arasında, hoca-öğrenci arasında, öğrenciler arasında çok yönlü olabilir. Bu suretle İnternet yeni bir tartışma, iş birliği ve geçmiş hakkında delil toplamının yeni yöntemi olabilir. Yazar-okur, üretici-tüketici arasındaki, geleneksel, tek yönlü ilişkiyi değiştirip iki yönlü yani karşılıklı hale getirir. Bu, en çok da popüler tarihçilerinin (public historian) işine gelmekte ve kamuoyu ile olan iletişimlerini artırmaktadır.

¹⁴ Bkz. 12.12.2019 tarihinde <http://kaynakca.hacettepe.edu.tr/sonuc/%22yollar%22>.

Dijital Tarih Araştırmalarının Dezavantajları

Dijital tarih çalışmalarının dezavantajlarına ilişkin altı nokta aşağıda, eleştirileriyle birlikte verilmiştir. ¹⁵

1-Veriyi İndirgemesi: Dijital tarih çalışmalarına yönelik en fazla eleştirinin geldiği nokta veriyi bağlamından çıkarması yani indirgemesidir. Daha önce yapılamayan pek çok işlemin yapılmasını mümkün kılmasına ve metin üzerinde bilgisayarın işlem yapabilmesi için gerekli olmasına rağmen, tarihi metinleri bağlamlarından çıkardıkları, bunun da anlamayı zorlaştırdığı düşüncesiyle, indirgeme işlemi dezavantajlar arasında ilk başta sıralanmaktadır. Metinler, tarihçilerin ana kaynak materyalini teşkil etmekte ve onları bütün olarak kullanmayı tercih etmektedirler. Metinlerin veriler halinde parçalanması ve analiz edilmesi için karmaşık algoritmaların kullanılmasını, veriyi bağlamından çıkardığı dolayısıyla anlaşılmasını güçleştireceği düşüncesiyle, çoğu tarihçi tepkiyle karşılamaktadır. Metnin veri parçalarına ayrılması ve bu parçalama işleminin metnin yapısına uygun biçimde yapılması, büyük önem arz etmektedir. Yukarıda da işaret edildiği üzere, metni çok iyi tanıyan tarihçi ile iyi bir bilgisayarının birlikte çalışarak hazırlayacağı program, metnin en ideal biçimde kullanılmasını sağlayacaktır. Klasik tarihçi metni üzerinde doğrudan çalışırken, dijital tarihçinin metni ile arasında bir bilgisayar programı bulunmaktadır. Dezavantajlı olduğu düşünülen bu durumun üstesinden gelinmesi için araç-gereç eleştirisinin, akademik bakımdan makul biçimde yapılması gerekmektedir ki, tarihçiler yeni teknolojinin avantajını kullanabilsin ve dezavantajını da en aza indirgeyebilsin (Brake vd., 2016:25).

2-Kalite ve Orijinallik/Quality and Originality: Dijital teknolojinin en önemli etkilerinden biri kalite ve orijinallik konusundadır. Çünkü İnternet doğru ile yanlış, önemli ile önemsiz, kalıcı ile geçici arasında bir ayırım yapmamakta, bilgisayar ekranında görünen her Şey diğeri ile aynı nitelik ve inanılırlığa sahip olmaktadır. Bu konuda en büyük eleştiriyi yapan Himmelfarb'a göre, İnternet'te yer alan bir çizgi romanın, İncil ile aynı güvenilirlik ve otoriteye sahip olması korkunçtur. Bu yeni alanda, ki İnternet alanı kastediliyor, geleneksel otoriteler eski önem ve etkilerini koruyabilecekler midir? Bu karmaşık İnternet ortamında, History Channel, History Cooperative'den daha fazla otorite sahibi görünmektedir. İlkine herkes her an ulaşabilir, fakat ikincisine sadece dergi aboneleri ulaşabilmektedir (Himmelfarb,1996). Her türlü materyalin İnternet ortamında sunulduğu günümüzde, doğru-yanlış, orijinal-sahte ve kaliteli-kalitesiz testi yapacak bir otorite veya mekanizma bulunmamaktadır. Bu sebeple, binlerce

¹⁵ Dijital tarihçiliği avantaj ve dezavantajlarına ilişkin bu kısım takip eden eserden özetlenmiştir, bkz. Daniel J Cohen and Roy Rosenzweig, *Digital History: A Guide to Gathering, Preserving, and Presenting the Past on the Web*, Philadelphia: University of Pennsylvania Press, 2006. Introduction. 12.12.2019 tarihinde <http://chnm.gmu.edu/digitalhistory/introduction/>.

amatör, ticarî, yalan-yanlış materyal İnternette profesyonel, akademik, doğru ve orijinal materyal gibi yer bulmakta, bunun önüne geçecek bir mekanizma da bulunmamaktadır. Peki, böyle bir mekanizmayı kurmayı istiyor muyuz? Bazıları, İnternet'te her tür bilginin bulunmasını olumlu karşılamakta, gelişmesinin de böylesine özgür bir ortama borçlu olduğunu söylemektedirler. Kalite ve orijinallik konusu, İnternetle birlikte gündeme gelmiş olmayıp, daha önce de vardı. Ancak, dijital medya, mevcut otorite ve güven yapılarını sarstı, yeni yapıların ortaya çıkması ihtiyacı hasıl oldu.

Tarihi dijital ortama taşıdığımızda, basılı tarihi eserler, akademik dergiler, tarihî müzeler ve tarih sınıflarından daha az yapılandırılmış ve kontrol edilmeyen bir ortama girmekteyiz. Bunun da bir dizi olumsuz veya düzeni bozduğu durumlar mevcuttur. Bu durumda, ilk olarak kalite konusu gündeme gelmektedir. İnternet eleştirmenleri, bu konudaki görüşlerini kısa bir terim ile ifade etmektedir: "çoğunluğu çöp". Yine Himmerfarb'a göre, İnternet arama motorları, İncil'den ayetler veya Shakespeare'den alıntılar ile karikatürler veya reklamlar arasında bir ayırım yapmayacak, ikisini de aynı sürede önünüze getirecektir. Öğrenciler ise, ayetler veya alıntılar yerine karikatürleri seçeceklerdir. Öğrencilere sunulan materyalin çoğunluğu hatalı ve belli bir standardı olmayan yapıya sahiptir. Bu doğrudur ve İnternet'te bol miktarda yanlış tarihi bilgi mevcuttur. Yanlış bilgi İnternet'ten önce de vardı. Fakat, İnternet ortamı, yanlış bilginin, bilgi akışına karışmasını daha da kolaylaştırdı (Cohen and Rosenzweig, 2016, Introduction, ii). Örneğin, herhangi bir fotoğraf programı kullanmasını basit düzeyde bilenler için bile, dijital fotoğraflar üzerinde oynama kolay hale geldi. Bu suretle, delil üretme de kolaylaştı. Bu konuda Amerikan başkanı J.F. Kenedy'yi suikast sonucu öldüren Ruby Allen'in fotoğrafı çok meşhurdur. Allen'in, Dallas'da Polis ofisi binasının bodrum katında başka bir hapisaneyeye nakledilirken, Lee Harvey Oswald tarafından vurularak öldürüldüğünü gösteren fotoğraf yeniden düzenlenerek, her ikisi de bir Dallas gece kulübünde caz müziği çalarken gösterilmiştir, bkz. Resim 1 ve 2. Bu iki fotoğraf da aynı olup, fotoğraf üzerinde düzenlemenin yapılabileceğini, aynı sahnenin kolayca ve farklı şekilde değiştirilebileceğini gösteren en iyi örnektir. Kritik nokta şudur ki, sahte fotoğrafı üretmek maharet gerektirmemiş, George Mahlberg tarafından Photshop programı ile kırk dakikada üretilmiştir. İnternet ortamına konulduğunda, dakikalar içinde yayılan bu fotoğraf elbette ki, orijinal fotoğrafın itibarını sarsmış ve bağlamından çıkarmıştır. Yukarıda da bahsedildiği üzere, fotoğraf üzerinde sahtelik yapma, İnternet'ten önce de vardı, fakat dijital araçlar bunu, az bir mahareti olanın yapabileceği biçimde kolaylaştırdı. İnternet ortamı da, sahte veya değil ayırımı yapmadan yayılmasını kolaylaştırdı.

Resim 1: Jack Ruby Allen'in, Lee Harvey Oswald'ı silahla vurduğu fotoğraf. 24 Kasım 1963. 12.12.2019 tarihinde https://www.reddit.com/r/HistoryPorn/comments/2n9bvo/jack_ruby_shooting_lee_harvey_oswald_while_oswald/.

Resim 2: Jack Ruby Allen'in, Lee Harvey Oswald ile Rock müzik çalarken. 12.12.2019 tarihinde <https://www.chazonmedia.com/guardians/chaz2.html>

3-Sürdürülebilirlik/Durability: Dijitalleşme konusunda diğer bir dezavantaj da, devamlılığı sağlama yani muhafaza etme konusundadır. Bu konudaki ilk görüş, her şeyin muhafaza edilmesi gerektiği, çünkü kayıtların ileride tarihî hale geleceğidir. Diğer yandan, şimdiki dijital kayıtları muhafaza edemediğimizden kaybediyoruz. Çünkü nasıl muhafaza edileceği konusunda çok az çalışma vardır. Dijital kayıtların, yukarıda avantajlar kısmında 3. sırada bahsettiğimiz esnekliğin, özellikle de metinlerin sürekli değiştirilebilir ve iyileştirilebilir olması, muhafaza edilmesini güçleştirmektedir. Diğer bir ifadeyle, metne yeni ilaveler yapıldığında, eski metin kaybolmakta, muhafaza edilememektedir. Devlet işlerken ortaya çıkan dijital veriler de günlük kaybolmaktadır. Dijital kayıtların orijinal haliyle saklanması gerektiğine dair bir kanun mevcut değildir. Tarihi kayıtların ve arşiv materyalinin dijital ortamda saklanması konusu yenidir. Bir önemli konu da, neyin ve kimin tarafından muhafaza edileceğidir.

4- Okunabilirlik/Readability: Daha zengin içerikli ve esnek metinler hazırlamayı hedefleyen dijital ortamda üretilen hiper-metinlerin (hypertext) okunabilirliği konusunda, dezavantaj olarak değerlendirebileceğimiz bazı yeni durumlar ortaya çıkmıştır. Öncelikle, kütüphanelerde, binlerce eski kitabın yer aldığı raflar arasında dolaşarak kitapları çekip alma, sayfalarını özenle çevirime ve kağıt kokusunu tenefüs ederek okuma devri sona ermiştir. Bunun yerini, arama motorunda tarama yaparak bulduğumuz materyali ekrandan okuma almıştır. Yakın mesafeden sürekli ekrana bakarak okuma ve yazma göze zarar verse de, yüksek çözünürlükle bu aşımaya çalışılmaktadır. Fakat asıl sorun bu değildir. İnternet ortamında okunabilirlik, yazarı anlamayı gerektirmektedir. Okuyucunun üzerine fazlaca yük yüklenmekte, fotoğraf, harita, video, yorum vb. hiper-metin içinde yolunu bulması beklenmektedir.¹⁶ Hiper-metin türü İnternet materyalinin okunması ve anlaşılması, salt metin türü materyali okumadan farklı bir yaklaşım gerektirmektedir. Öncelikle, basılı metinler belli bir yapıda olduğundan okuması ve çözümlenmesi çok daha kolaydır. Bir kitabın veya makalenin ilk sayfalarında yazarın tezini bulabilir, araştırmasından çıkardığı neticeyi sonuç kısmından, kaynaklarını da dipnotlarını tarayarak öğrenebilirsiniz. Hiper-metinler söz konusu olduğunda bu tür çabalar yetersiz kalmaktadır. Yazarın tezini ilk sayfalarda bulmak mümkün olmadığı gibi, böyle bir tezin varlığı da söz konusu olmayabilir. Metnin başlangıcı nerededir, nerde biter pek bilinmez. Bu sebeple, okuyucunun metni anlaması için daha fazla zaman harcaması gerekir. Basılı akademik metinlerde yazar ile okuyucu arasında yazılı olmayan bir mutabakat vardır. Buna göre, yazar belli bir yapılanmayı, organizasyonu ve dökümantasyonu takip etme; okuyucu ise belli bir zaman içinde okuma konusunda mutabakata varmışlardır. Hiper-metinler konusunda, böyle bir mutabakat yoktur. Multimedya ile

¹⁶ Bu konuda detaylı bilgi için bkz. Espen J. Aarseth, *Cybertext: Perspectives on Ergodic Literature*, Johns Hopkins University Press: Baltimore, 1997. Elektronik ortamda, bir tarihçi tarafından yayınlanan ilk makale için bkz. Philip J. Ethington "Los Angels", *American Historical Review*, 105:5 (December 2000). 12.12.2019 tarihinde <https://historycooperative.org/>.

hazırlanmış çok yönlü metinler arasında kaybolmadan yolunu bulmak okuyucuya bırakılmıştır.

5- Pasiflik/Passivity: Dijitalleşme heveslilerinin İnternet ortamını, yapısal olarak “etkileşimli” diye tanımlamalarına rağmen, bütünüyle böyle olmadığı ortadadır. Elbette ki, televizyon gibi tek yönlü pasiflik söz konusu değildir. Dijital projelerini hazırlayanlar, bilgisayarın sadece “evet” ve “hayır” dan anladığını, tarihçilerin ise, “muhtemel”, “belki” ve “durum bundan daha karmaşıktır” gibi kelimeleri tercih ettiğini öğrendiğinde, interaktif tarih projeleri hayal haline gelebilir. Bu sebeple, İnternet’teki en yaygın tarihi etkileşim, çoktan seçmeli test gibidir. Yüksek bütçeye sahip olan projeler biraz daha iyidir ve örneğin History Channel’de olduğu gibi, televizyon seyrederken video oyunu oynamayı olanaklı hale getirir.¹⁷ Alışveriş yap (shop our store) düğmesine bastığınızda ise etkileşim zirve yapmıştır. Ancak, olması gereken bu değildir. Bazıları, etkileşimin anlama ve başkalarının tecrübeleri ve düşüncelerine nüfuz etme konularında başarısız olduğunu ileri sürmektedir. Metinlerdeki doğrusal kurgu, başkalarının düşünceleri ve hayatlarına nüfuz ederek tecrübemizin gelişmesine yardımcı olurken, etkileşimlilik kendi düşüncelerimizi tecrübe etmemize izin verir (Lessing, 2001; Bloom, 2001).

6- Erişilmezlik/Inaccessibility: İnternet ve dijitalleşme konusundan bahsederken, erişilmezlikten bahsetmek garip görünebilir. Fakat şu gerçektir ki, erişilebilirlik ve çeşitliliğe rağmen, potansiyel bir erişilmezlik ve tekel gibi gerçek tehditler de bulunmaktadır.

Bilgisayar sahipliği ve İnternet erişilebilirliği konusunda, zengin ve fakir, beyaz ve beyaz olmayan arasındaki uçurum daralsa da hala mevcuttur. Küresel ölçekte bakıldığında, dünya nüfusunun 2/3’ünün, İnternet bir yana, telefon erişiminin olmadığı görülür. Bilgisayar ve İnternet’i olsa da kullanıcıların tamamı, bu bedava kaynaktan etkin şekilde istifade edecek bilgiye sahip değildir. Erişilmezlik konusundaki bir başka endişe de amatör ve akademik tarihçilerin, History Channel gibi yerleşik ticarî kuruluşlarla, İnternet ortamında rekabet edip edemeyeceğidir. Aslında konu sadece History Channel değildir. Reed Elsevier ve Thomson Corporation gibi binlerce dergi, gazete, kitap, makale ve belgeden oluşan veri tabanlarını kütüphanelere yüksek fiyatlara satan multi-milyon dolarlık bilgi holdinglerdir. Sadece bu bile, küresel çapta birbirine bağlı akademik çalışma ortamı kurma hayalini, hayal haline getirmektedir. Bu durumda, İnternet tarihçiliği, bilgi holdinglerine karşı mücadele ederek hayatta kalabilecek midir?

Yukarıda bahsettiğimiz dezavantajların üstesinden gelmek için tarihçiler, ekranın önünde çaresizce oturmak ve çözümü teknokratlara, kanun yapıcılara, medya şirketlerine ve hatta kütüphane ve arşivlerdeki meslektaşlarına bırakmak yerine, kendileri çözüm üretmeye çalışmalıdır. Bunlardan biri, Budapeşte Açık Erişim Girişimi (Budapest Open Acces Initiative)’nde olduğu gibi, akademik çalışmalarını uluslararası çapta bir araya getirmek ve İnternet üzerinden herkesin

¹⁷ Bkz. History Channel,12.12.2019 tarihinde <http://chnm.gmu.edu/digitalhistory/links/pdf/introduction/0.25.pdf>.

ücretsiz kullanımına sunmak olabilir.¹⁸ Bir başkası da, geçmişi İnternet'e taşımak olabilir. "Açık erişim" akademik ve popüler tarihçiler arasında slogan olarak benimsenmeli ve bu konu çabukça ve kolayca, devasa şirketlere bırakılmamalıdır. Açık erişim konusunda bahsedilmesi gereken çok önemli bir girişim Internet Archive'dır (bkz. archive.org). 1996 yılında başlatılan ve günümüzde devam eden çalışmalar neticesinde, halihazırda 330 milyar web sayfası, 20 milyon kitap, 4.5 ses kaydı, 3 milyon imaj ve 200 bin software programı kolayca ulaşılabilir halde depolanmıştır. Tarihçiler, akademisyenler ve meraklılara ücretsiz hizmet veren bu girişim, her tür bilginin küresel ölçekte ulaşılabilir olmasını kendisine misyon olarak belirlemiştir. Küresel ölçekte binlerce paydaşla çalışan Internet Archive'a, kişiler de kendileri yüklemeye yapabilmekte, bu yolla, gelişmesinin önü daha da açılmaktadır.

Sonuç

En eski disiplinler arasında yer alan tarihin, son yirmi yılda değişime uğradığını, hızla gelişen İnternet teknolojileri ve yeni medyanın tarihçiyi geçmişi nasıl araştırdığı, yazdığı, sunduğu ve öğrettiği konusunda yeniden düşünmeye zorladığını görüyoruz. Bilgisayar artık her tarihçinin en temel aracı haline gelmişken, yazılarını bilgisayar kullanmadan yazan tarihçiler ise, merak konusudur. PowerPoint sunumları akademisyenlerle birlikte, tarih öğretmenleri ve öğrencilerin istifade ettiği araç haline gelirken, e-posta ve anlık mesajlaşma araçları, akademisyenler, amatör tarihçiler ve meraklılar arasında iletişim ve tartışma ortamlarının genişlemesine hizmet etmiştir. Tarih disiplinindeki değişim en fazla İnternet'te gözlemlenmektedir. Öyle ki, binlerce tarih web sitesi bulunmakta, bunlar da eski Mezopotamya'dan Soğuk Savaş sonrasına, pek çok konuyu kapsamaktadır. Basılı dergilerin, elektronik nüshaları da hazırlanarak İnternet üzerinden sunulmakta, her kütüphane, müze ve tarih topluluğunun birer web sitesi bulunmaktadır. Bu yaygınlaşmaya ve İnternet üzerindeki görünürlüğe rağmen, tarihçiler, diğer beşerî bilimcilerle birlikte, bu yeni teknoloji hakkında kuşkulu görünmekte ve tarih alanına gerçekte ne gibi katkı sağladığı sorusunu sormaktadır. Böyle düşüncelerinin sebebi, dar bir bakış açısıyla, dijital araç-gereçlere ve çalışma metotlarına odaklanmaları, bunların mevcut araştırma metotlarını nasıl değiştirdiğine çok az dikkatlerini vermeleridir. Dijital araç-gereçler, teknolojinin hızla gelişmesiyle birlikte giderek daha güvenilir ve kullanışlı hale gelmekte, tarihçilerin endişeleri de giderilmektedir. Tarihçiler, dijital araç-gereçlerin kendileri ile kaynakları arasına koyduğu bariyerlerden haberdar olmalı, bu araç-gereçlerin hangi yapısal önyargılara sahip olduğu ve teknik sınırları hakkında bilgi sahibi olmalıdır. Araç-gereç eleştirisi, kullanılan dijital araç-gereçlerle tarihî kaynaklar üzerine ne yapılabileceğini görmek, bunun elde edilen neticenin yorumlanması konusunda ne anlama geldiğini belirlemek ve nihayette

¹⁸ *Budapeşte Açık Erişim Girişimi (Budapest Open Acces Initiative)* için takip eden İnternet adresine bkz. <https://www.budapestopenaccessinitiative.org/>

tarihin nasıl çalışılması gerektiğine dair yeniliklere nasıl yol açacağını izlemek için gereklidir. Bu eleştiriler tarihçi ile araç-gereç geliştirenler arasında geri bildirim döngüsünün önemli bir parçası olmalıdır ki, bu yeni teknolojinin dezavantajlarının üstesinden gelinebilsin. Dijital teknolojinin tarih alanına getirdiği en büyük katkının, tarihin aşağıdan yukarıya, parçadan bütüne doğru çalışılması olduğu söylenebilir. Bilgisayar, insandan çok daha hızlı ve çok daha fazla kaynağı okuyabilir. Bu da, kimin ve neyin daha derinliğine çalışılacağını belirlemeden önce kaynakların yoğun biçimde incelenmesini sağlar. Yeni teknolojiler, kaynaklara, hazır yapılmış modeller uygulamak yerine, verinin kendisi için konuşmasını sağlayarak yeni modeller hazırlanmasının önünü açar.

Dijital teknolojinin sağladığı bütün bu imkanlar karşısında, tarihçilerin önceki yöntemlerini gözden geçirmesi ve yeni metotlar geliştirmesi ihtiyacı kendiliğinden hasıl olmaktadır. Ancak, tarihçilerin dijital teknolojiye hâkim olduklarını ve dijital kaynakları işlemede uygulayacakları metotlar konusunda aralarında bir mutabakat oluşturduklarını söylemek için henüz vakit erkendir. Peki, tarihçiler dijitalleşme karşısında ne yapmalıdır? Öncelikle belirtilmelidir ki, onlar tarihçidir ve tarihçinin en önemli uğraşısı, hata ve önyargı dolu eksik ve karmaşık kaynaklarla çalışmak, onları eleştirel biçimde yorumlamak ve araştırma sorusuna cevap verecek tartışmalar geliştirmektir. Dijitalleşme bunu değiştirmemekte, fakat hem fırsatları hem de dezavantajların doğurduğu karmaşıklığı daha da artırmaktadır. Karmaşa, dijitalleştirilmiş kaynaklar ve bunları analiz etmek üzere kullanılan araç-gereç konusundadır. Fırsatlar ise çoktur ve tarihçinin kaynaklarını dijital yöntemlerle tarama, görselleştirme ve analiz etme bilgi ve kabiliyetine bağlıdır. Tarihçinin bu ikilem karşısında ne yapması gerektiğine gelince, öncelikle tarihçi her zaman yaptığı gibi dijital (dijital doğmuş veya sonradan dijitalleştirilmiş) kaynakları sıkı bir eleştiriden geçirmeli ve bunun araştırması için ne anlama geldiği konusunda bir değerlendirme yapmalıdır. Dijital kaynaklardaki hatalarla başa çıkacak yeni teknolojik araç-gereç ve yöntemler geliştirilmelidir. Dijital kaynakları daha etkin biçimde işleyecek metotlar geliştirmeye ve kullanmaya ihtiyaç vardır. Metinleri yakından okuma önemlidir ve basit bir kelime taraması, hangi paragrafın yakın okunması gerektiğini belirleme konusunda tarihçiye yardımcı olmaktadır. Çok miktardaki sayısal veriler söz konusu olduğunda, istatistik teknikleri yardımcı olmakta, fakat çok miktardaki metin türü kaynaklar söz konusu olduğunda aynı derecede yardımcı olacak araç-gereç sayısı fazla değildir. GIS (Geographical Information Systems), ağ analizi, uzaktan okuma bunlardan bazılarıdır. Tarihçiler ağırlıklı olarak metin türü verilerle uğraştığından, bunları anlamalarını ve çözümlemelerini kolaylaştıracak teknikler keşfedilir ve yaygın şekilde kullanılabilirse, bu işlerine çok yarayacaktır. Kaynaklar ve metodoloji üzerine çalışmanın önemli olduğunun ve bunlar üzerine yapılacak çalışmanın neticeyi de belirlediğinin farkına varılmalıdır. Nihayetinde, bilgisayarın büyük hacimdeki materyali işleme kabiliyeti ile tarihçinin bunu yorumlama kabiliyeti birleşince, geçmişini anlama konusunda ilerleme kaydedilecektir.

Dijital tarih yaygınlaşıp her yerde olmaya başlayınca, tarihçinin buna karşı koyması da imkânsız hale gelmeye başlamıştır. Dijital kopyalama araçlarının

gelişmesiyle arşiv belgelerinin kopyalanarak İnternet ortamında sunulması, tarihçinin daha fazla kaynağa ulaşımını kolaylaştırırken, kendi kaynak koleksiyonunu oluşturmasını da sağlamıştır. Bu tür deneyimler, tarihçilerin arşivlerle olan bağlarını derinleştirmiş ve dijital dünya ile bütünleşmelerinin yolunu açmıştır. Dijitalleşme konusunda, beşerî bilimcilerin aksine, tarihçiler, teorik tartışmalar içinde boğulmayıp, kaynaklara ulaşma ve bunlardan anlam çıkaran yeni metotlara odaklanmıştır. Tarihçilerin bu pragmatik eğilimleri, dijitalleşme sürecine yardımcı olarak, yeni fırsatları değerlendirmelerini sağlamıştır. Dijital tarih, halen dijitalleşmenin standartlarını geliştirmekle meşguldür. Tarihin, geleneksel güçlü yanı olan eleştiriden vazgeçmeden, dijitalleşme çabalarına yapılan itirazlara karşı koyması ve alanına dahil etmeye çalışması, Bilgi Çağı dediğimiz dijital çağda en iyi tercih olarak belirmektedir. Dijital-doğmuş materyalin giderek artması ve birinci el verilerin bile dijital olarak doğmasıyla, çok da ileri olmayan gelecekte basılı verilerin miktarını aşacağı muhakkaktır. Bu sebeple, tarihçilerin bu yeni duruma bir şekilde uyum sağlaması adeta bir zorunluluk haline gelmektedir.

Kaynakça

- Acun, F.- Acun, R. (1995). Tarihte Bilgisayarlaşma. Prof. Dr. Abdurrahman Çaycı'ya Armağan. Ankara: Hacettepe Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, s. 1-21.
- Acun, R. (2015). Tarihte Bilgisayarlaşma Temel Kavramlar ve Örnek Uygulamalar. Tarih için Metodoloji. Ahmet Şimşek (ed.), Ankara: Pegem Akademi, s. 258-267.
- Acun, R. (2017). Tarihi Metinlerden Cevher Çıkarmak: Metin Madenciliği. Avrupa Tarihinde Türk Eli Doç. Dr. Gümeç Karamuk Armağanı. Ankara, s. 27-38.
- Aarseth, E. J. (1997). Cybertext: Perspectives on Ergodic Literature. Baltimore: Johns Hopkins University Press.
- Chandler Jr, A. D.- Cortada, J. W. (2000). A Nation Transformed by Information: How Information has Shaped the United States from Colonial Times to the Present. New York: Oxford University Press.
- Brake, S. ter- Antske F. – O. Niels – S. Chantal van. (2016), Digital History: Towards New Methodologies. Computational History and Data-Driven Humanities - Second IFIP WG 12.7 International Workshop CHDDH 2016 Dublin, Ireland, May 25. Revised Selected Papers. Springer, s. 23-3. 12.12.2019 tarihinde <https://research.vu.nl/en/publications/digital-history-towards-new-methodologies>
- Brennan, C. (2018). Digital Humanities, Digital Methods, Digital History, and Digital Outputs: History Writing and the Digital Revolution. History Compass. Volume 16, Issue 10, s. 2-12.

- Brown, R. (2000). Early American Origins of the Information Age. A Nation Transformed by Information: How Information has Shaped the United States from Colonial Times to the Present, (eds.) Alfred D. Chandler Jr. – James W. Cortada: New York: Oxford University Press, s. 8-38.
- Burdick, A. - D., Johanna – L. Peter – P. Todd – S. Jeffrey. (2012). A Short Guide to Digital Humanities. The MIT Press. 12.12.2019 tarihinde http://jeffreyschnapp.com/wp-content/uploads/2013/01/D_H_ShortGuide.pdf.
- Budapest Open Access Initiative (Budapeşte Açık Erişim Girişimi). 12.12.2019 tarihinde <https://www.budapestopenaccessinitiative.org/>.
- Cantwell, C. D. – R, Hussein. (2015). Religion, Media and the Digital Truth. A Report for the Religion and the Public Sphere Program, Social Sciences Research Council. 12.12.2019 tarihinde https://s3.amazonaws.com/ssrc-cdn1/crmuploads/new_publication_3/religion-media-and-the-digital-turn.pdf
- Cohen, D. J – R, Roy. (2006). Digital History: A Guide to Gathering, Preserving, and Presenting the Past on the Web, Philadelphia: University of Pennsylvania Press: 12.12.2019 tarihinde <http://chnm.gmu.edu/digitalhistory/introduction/>.
- Dallas, C. (2016). Humanities research, Information Resources, and Digital Communication: a View from the Turn of the Century, 12.12.2019 tarihinde https://www.academia.edu/30485128/Humanities_research_information_resources_and_digital_communication_a_view_from_the_turn_of_the_century.
- Dougherty, J.- Nawrotzki, K. (2013). Writing History in the Digital Age, University of Michigan Press.
- Ethington , Philip J. (2000). Los Angels, American Historical Review, 105:5. 12.12.2019 tarihinde <https://historycooperative.org/>.
- Graham, M. (2000). The Treshold of the Information Age: Radio, Television and Motion Pictures Mobilize the Nation. A Nation Transformed by Information: How Information has Shaped the United States from Colonial Times to the Present, (eds.) Alfred D. Chandler Jr.-James W. Cortada, : New York: Oxford University Press, 2000, s. 137-175.
- Gregory, Ian (2014). Challenges and Opportunities for Digital History. Frontiers in Digital Humanities, Volume 1, Number 1, s.1-2. 12.12.2019 tarihinde <https://www.frontiersin.org/articles/10.3389/fdigh.2014.00001/full>
- Bloom, H, (2001). How to Read and Why, New York: Scribner. Himmelfarb, G. (1996). A Neo-Luddite Reflect on the Internet. Chronicle of Higher Education. 12.12.2019 tarihinde <https://www.chronicle.com/article/A-Neo-Luddite-Reflects-on-the/74797>
- History Channel, 12.12.2019 tarihinde <http://chnm.gmu.edu/digitalhistory/links/pdf/introduction/0.25.pdf>. 12.12.2019 tarihinde <https://link.springer.com/content/pdf/10.1007%2F978-3-319-46224-0.pdf>.
- Lessing, L. (2001). The Future of Ideas: The Fate of the Commons in a Connected World. New York Random House.

- Secord, J. A. (2014), *Visions of Science: Books and Readers at the Dawn of the Victorian Age*. Chicago.
- Simit, J. A. – C, Denzil. (2014). Reimagining the Humanities in the Twenty-First Century: Towards an Interdisciplinary and Collaborative Digital Humanities in Africa. *Alternation*. Volume 21, Issue 2 s. 176-206.
- Smith, A. (1999). *Why Digitize?* Washington, D.C. Council on Library and Information Resources. 12.12.2019 tarihinde <https://www.clir.org/pubs/reports/pub80-smith/pub80-2/>.
- Swierenga, Robert P. (1970). *Clio and Computers: A Survey of Computerized Research in History*. *Computers and the Humanities*, Vol. 5, No. 1, s. 1-21.
- Watson-Boone, Rebecca. (1994). *The Information Needs and Habits of Humanities Scholars*. *RQ* Vol. 34, No. 2, (1994), s. 203-215.